

УДК 336.5

Огінська А. Ю.

Тернопільський національний економічний університет

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті запропоновано комплексний науково-методичний підхід до оцінки показників ефективності видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення. Проведено моніторинг ефективності бюджетного фінансування соціальної допомоги у вигляді соціальних виплат шляхом визначення показників результативності та якості. Здійснено оцінку впливу видатків бюджету на соціальний захист населення, зростання добробуту громадян в умовах обмеженої фінансової можливості держави. Визначено недоліки чинної практики, намічено напрями їх усунення.

Ключові слова: соціальна політика, видатки бюджету, соціальний захист, ефективність видатків, показники ефективності.

Постановка проблеми. Соціальна політика будь-якої держави спрямована на соціальний захист різних соціальних і демографічних груп населення, особливо тих осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Ефективний соціальний захист передбачає гарантовані державою соціальні виплати за рахунок коштів державного бюджету та функціонування розвиненої мережі соціальних послуг, які надаються з урахуванням особливостей і потреб різних категорій споживачів.

Водночас проведення економічних і соціальних реформ в Україні з моменту здобуття незалежності до сьогодні здійснюється в умовах відсутності національної доктрини у сфері соціального захисту населення та чіткої узгодженості дій органів влади та управління в проведенні державної соціальної політики, що спричинює скорочення реальних соціальних гарантій, зростання бідності, падіння рівня життя населення, руйнування соціальної інфраструктури, неконтрольоване зниження платності багатьох соціальних послуг шляхом надання необґрунтованих пільг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців та практиків проблемами бюджетного фінансування соціального захисту населення та рівня їх доходів займаються С. Гончарова, Л. Гордієнко, В. Горин, В. Дем'янишин, Т. Затонацька, О. Кириленко, М. Коломойцев, Л. Лазебник, І. Луніна, А. Сидорчук, І. Чугунов, С. Юрій та інші вчені. Дослідженню ефективності соціальної політики у сфері соціального захисту присвячені наукові праці таких економістів, як, зокрема, Н. Дехтяр, Ф. Журавка, Т. Коляда, Е. Лібанова, А. Максютя, С. Рибак, В. Тропіна, О. Тулай.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Реалізація політики соціального захисту населення відбувається в умовах відсутності системного підходу до вибору ефективних важелів та інструментів забезпечення фінансування пріоритетних напрямів соціального захисту населення. Вищезазначене обумовлює актуальність наукового дослідження щодо оцінки ефективності видатків бюджету на соціальний захист населення в Україні.

Мета статті полягає у формуванні комплексного науково-методичного підходу до оцінювання показників ефективності видатків бюджету на соціальний захист населення та проведення моніторингу соціальних виплат шляхом використання специфічних індикаторів результативності та якості їх бюджетного фінансування; визначенні недоліків чинної практики та обґрунтуванні напрямів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг ефективності видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення передбачає визначення показників, які відображають якість і результативність здійснених видатків у сфері соціального захисту населення, їх доцільність і вплив на зростання добробуту громадян. Визначення показників ефективності доцільно здійснювати за окремими напрямами та за бюджетними програмами.

На наш погляд, головне питання у вдосконаленні методики оцінювання ефективності видатків бюджету на соціальний захист населення полягає у коригуванні закріплених у нормативно-правових документах [7; 8] переліків індикаторів результативності та якості виконання бюджетних програм, які не завжди об'єктивно характеризують ефект використання бюджетних коштів. До складу індикаторів результативності слід зараховувати показники, які характеризують економічний ефект від видатків, а до складу індикаторів якості – показники, що характеризують кінцевий соціальний ефект від їх здійснення. До показників якості також доцільно зараховувати індикатори, які вказують на зміни у масштабах асоціальних явищ (безпритульність, девіантна поведінка підлітків тощо), на ліквідацію яких спрямовані відповідні бюджетні програми. Сьогодні під час розрахунку результативності виконання бюджетних програм зазначені показники не враховуються.

Видатки бюджету на соціальний захист населення здійснюються у формі кошторисного фінансування та бюджетного субсидювання соціальних послуг, соціальних виплат та пільг, кредитування будівництва чи придбання житла тощо. З огляду на це показники ефективності відповідних видатків доцільно розраховувати у розрізі цих форм соціального захисту [1, с. 125].

Більшість видатків бюджету на соціальний захист населення спрямовується на фінансування соціальних виплат. До них слід віднести виплати, що здійснюються в рамках соціального захисту сім'ї, дітей та молоді (допомоги при народженні дитини, одинокій матері, у зв'язку з вагітністю і пологами, при усиновленні дитини, малозабезпеченим сім'ям тощо), на випадок непрацездатності (допомога на догляд за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам тощо), видатки бюджету на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України, а також передані йому ресурси для виплати підвищень, доплат до основного розміру пенсії та виплати пенсій, призначених за особливими програмами.

Показниками результативності видатків бюджету на надання соціальних виплат, на наш погляд, доцільно визначати середній розмір однієї призначеної допомоги, середній розмір доплат, компенсацій та підвищень до основного розміру пенсії тощо. Показниками якості здійснення видатків тоді будуть індикатори відношення середнього розміру виплати до прожиткового мінімуму (для тих випадків, коли соціальна виплата виступає єдиним джерелом доходу), а також частки осіб з доходами нижче прожиткового мінімуму серед відповідних категорій реципієнтів соціальних виплат (для соціальних виплат, які компенсують втрату частини доходу).

Іншою загальною формою соціального захисту, на яку спрямовуються кошти бюджету, є соціальні послуги. До них доцільно віднести соціальні послуги інвалідам (послуги будинків-інтернатів для дітей-інвалідів, центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів, навчання і трудового навчання інвалідів), пенсіонерам (послуги геріатричних закладів, територіальних центрів соціального обслуговування, фінансова підтримка ветеранських організацій тощо), сім'ям, дітям та молоді (послуги центрів соціальних служб, закладів соціальної реабілітації дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах). Показниками результативності видатків на надання соціальних послуг, на наш погляд, виступають індикатори середньої вартості однієї послуги, середніх витрат на один проведений захід тощо. Показники якості використання коштів бюджету на соціальні послуги можуть бути сформовані індикаторами, які вказують на рівень охоплення послугами цільової аудиторії (тих, хто має право на її отримання); рівень зміни поширеності асоціальних явищ тощо.

Гібридною формою соціального захисту населення, яка поєднує ознаки соціальних виплат та соціальних послуг, є пільги. В Україні чинний порядок надання пільг сформований безсистемно та не враховує фінансові можливості держави щодо їхнього надання. Отже, це унеможливує виконання пільгами відповідних функцій соціального захисту населення. Система соціальних пільг базується на принципах, за яких відбувається повне або часткове звільнення певних категорій громадян від сплати за отримані послуги, при цьому розмір доходів цих громадян не враховується як критерій приналежності до пільгової категорії [2, с. 76]. Цікаво, що останніми роками поступово розширювалось коло пільговиків, зокрема за професійною ознакою (бібліотекарі, судді у відставці тощо), не підкріплене реальними можливостями бюджетного фінансування.

Нині пільги надаються громадянам у безготівковій формі шляхом зменшення або звільнення від оплати за послуги, а витрати підприємств на надання пільг відшкодовуються з бюджету та обраховуються як знижка оплати за фактично спожитий обсяг пільгових послуг, але не більше встановлених норм споживання.

Показники результативності видатків бюджету на надання соціальних пільг, на наш погляд, можуть бути представлені індикаторами середньої вартості однієї призначеної пільги, а показники якісного результату видатків – часткою осіб, які користуються соціальною пільгою, у відношенні до кількості осіб, які мають право на неї.

На рис. 1 представлено склад видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в розрізі соціальних виплат, послуг і пільг та перелік індикаторів для оцінки ефективності викорис-

тання бюджетних коштів. Показники розрахунку цих індикаторів за період 2012–2016 рр. представлено в табл. 1. Так, результативний показник по групі видатків на соціальний захист непрацездатних осіб, зокрема допомога по догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, за період 2012–2016 рр. в розрізі середнього розміру призначеної допомоги складає один прожитковий мінімум.

З огляду на специфіку догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу особи, які їх доглядають, фізично не можуть виділити час для іншого виду діяльності, а тому зазначені допомоги – це єдине джерело їх доходів. Нерідко такою сферою діяльності зобов'язані займатися найближчі родичі інваліда. Прожитковий мінімум як величина допомоги – це показник, який у своєму грошовому еквіваленті покликаний відшкодувати усі витрати особі, пов'язані з її нормальною життєдіяльністю, з урахуванням витрат на харчування, проживання, одяг та інші соціально-побутові потреби. Зважаючи на те, що в Україні розмір прожиткового мінімуму є досить низьким і в декілька разів меншим за необхідний обсяг відшкодування елементарних побутових витрат особи відзначимо, що його результативність є досить низькою.

Іншим результативним показником у цій групі витрат є середній розмір доплат, надбавок, компенсацій та підвищень до основного розміру допомог. За цією групою видатків, спрямованих на виплату допомог по догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, середній розмір доплат становив 71,0–172,0 грн. Доплати здійснювалися за рахунок індексації допомоги та у зв'язку з кількарізовим підвищенням прожиткового мінімуму за рік. Так, якщо у 2012–2014 рр. суми доплат становили 71,0–83,0 грн., то у 2015–2016 рр. – 160,0–172,0 грн. Слід відзначити, що серед усіх видів соціальних виплат зазначені допомоги займають одну з найвищих позицій щодо середнього розміру допомоги та надбавок до неї.

У групі видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності, які здійснюються у формі виплат, середній розмір призначеної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам за аналізований період збільшився з 822,0 грн. до 1 850,0 грн., або у 2,25 рази. Середній розмір доплат також збільшився (особливо у 2014–2016 рр.) і становив 300,0–378,0 грн.

Якщо зіставити динаміку зростання розміру призначеної допомоги з урахуванням надбавок та суми індексації з індексом споживчих цін, то за окремими роками спостерігається значне випередження росту останніх. Так, у 2014 та у 2015 рр. за зростання розміру допомоги на 5% та на 13,7% рівень інфляції склав 24,9% та 43,3% відповідно. Отже, говорити про результативність цього показника лише за тенденцією щорічного зростання його абсолютних значень не доводиться.

Показниками якості соціальних виплат є відношення середнього розміру допомоги до прожиткового мінімуму. Так, якщо розмір допомоги по догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу відповідає прожитковому мінімуму, то допомога інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам у 2012 р. складала лише 78,8% прожиткового мінімуму. Проте у наступних 2014–2016 рр. цей показник становив уже 102,6–133,2%, що є позитивним якісним показником. Зауважимо, що частка осіб з доходами, які нижчі за прожитковий мінімум, у групі інвалідів з дитинства і дітей-інвалідів є суттєво меншою, адже середній розмір

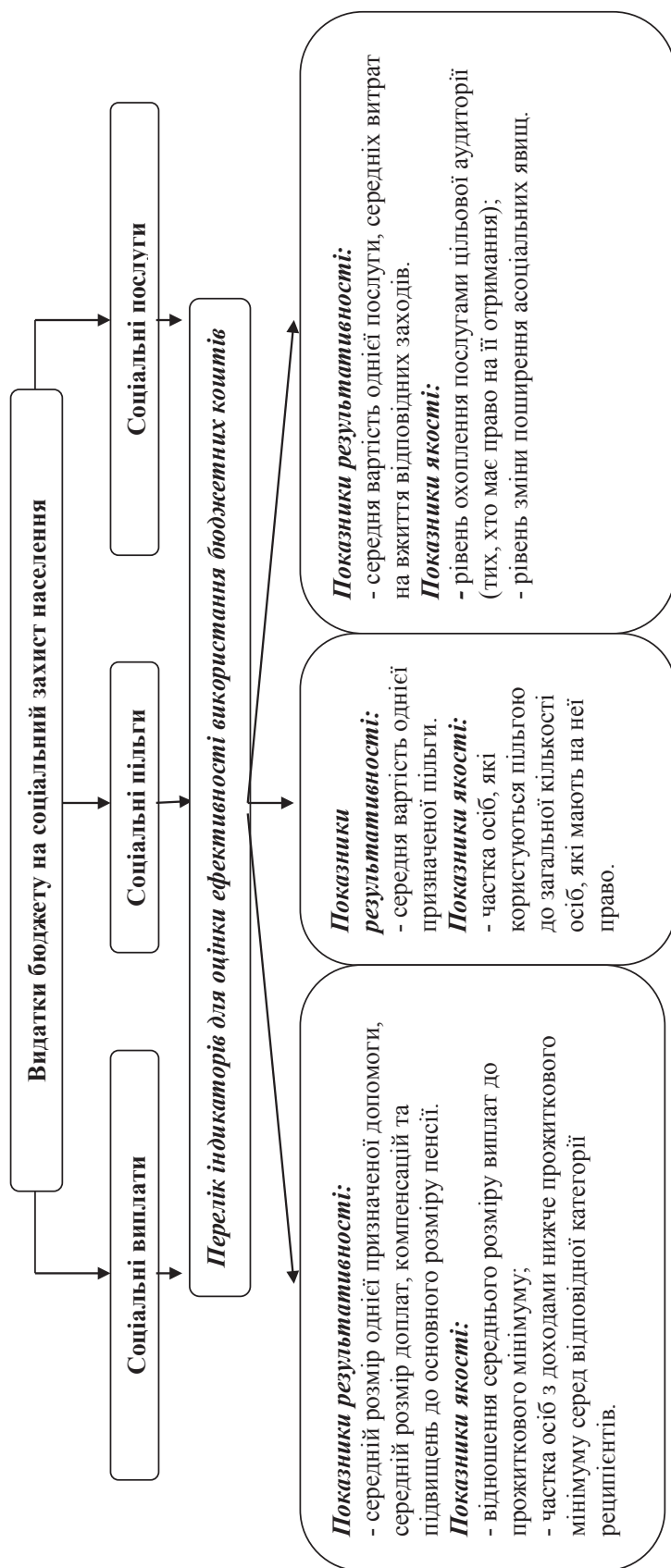

Рис. 1. Склад видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, а також показники їх ефективності

Джерело: складено автором самостійно

Динаміка показників ефективності видатків бюджету на соціальний захист у формі соціальних виплат у 2012–2016 рр.

Види допомог	Роки	Показники результативності		Показники якості	
		Середній розмір однієї призначеної допомоги, грн. (станом на початок року)	Середній розмір доплат, компенсацій і підвищень допомог	Відношення середнього розміру виплат до ПМ, %	Частка осіб з доходами нижче ПМ серед відповідних реципієнтів, %
Соціальний захист на випадок непрацездатності					
допомога по догляду за інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу	2012	1 042,4	71,0	100,0	99,8
	2014	1 218,0	83,0	100,0	99,6
	2015	1 301,0	160,0	100,0	99,7
	2016	1 378,0	172,0	100,0	99,9
допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	2012	822,0	44,0	78,8	15,2
	2014	1 209,0	378,0	102,6	–
	2015	1 549,0	340,0	126,2	–
	2016	1 850,0	301,0	133,2	–
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді					
допомога у зв'язку з вагітністю і пологами	2012	286,7	17,7	27,7	25,6
	2014	304,5	–	25,8	22,4
	2015	304,5	40,0	24,8	28,6
	2016	344,5	43,0	24,8	24,2
допомога по догляду за дитиною віком до 3-х років	2012	130,0	–	12,5	55,3
	2014	130,0	–	11,05	51,2
	2015	130,0	–	10,6	50,4
	2016	130,0	–	9,4	52,1
допомога при народженні дитини (одноразова/щомісячна)	2012	10 320/1 170	–	112,2	35,6
	2014	10 320/860	–	73,1	32,4
	2015	10 320/860	–	70,1	38,6
	2016	10 320/860	–	61,9	34,2
допомога на дітей, над якими встановлено опіку та піклування	2012	2 084,8	118,0	199,2	0,7
	2014	2 318,0	–	197,1	0,1
	2015	2 318,0	304,0	188,8	0,04
	2016	2 622,0	328,0	188,9	0,5
допомога самотнім матерям	2012	312,6	37,8	29,9	21,2
	2014	421,4	61,3	35,8	23,7
	2015	855,3	433,9	69,6	23,9
	2016	1 450,0	594,7	104,4	–
державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям	2012	715,7	32,07	68,6	100,0
	2014	807,5	34,5	68,7	100,0
	2015	842,01	110,6	68,6	100,0
	2016	963,04	108,7	69,4	100,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [11]

пенсії по інвалідності за цей період на 30% перевищує прожитковий мінімум. До цієї частки осіб можуть входити інваліди з дитинства та діти-інваліди III групи.

Серед соціальних виплат у структурі видатків бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення найбільшу частку займають видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді. Дослідження показників результативності за групою видатків бюджету на допомогу у зв'язку з вагітністю і пологами дає змогу зробити висновок, що за зростання середнього розміру призначеної допомоги за період 2012–2016 рр. на 57,75 грн., або на 20,1%, рівень прожиткового мінімуму в країні збільшився на 345,7 грн., або на 33,1%. Таким чином, відношення середнього розміру цієї допомоги до прожиткового мінімуму за цей період зменшується, що вказує на зниження показника якості. На нашу думку, державна допомога в розмірі, який менше 25% прожиткового мінімуму, є абсурдною для її отримувача і не дає змогу забезпечити елементарних потреб, пов'язаних з вагітністю

і пологами. Доцільно було б ці бюджетні кошти спрямувати, наприклад, на підвищення розміру допомоги самотнім матерям. Хоча четверта частина отримувачів допомоги по вагітності і пологах має рівень доходів нижче прожиткового мінімуму (до цієї категорії відносяться здебільшого студенти або особи, які є неофіційно працевлаштованими і рівень доходів яких оцінити неможливо).

З 1 липня 2014 р. допомога по догляду за дитиною віком до трьох років в Україні не надається, за винятком осіб, які народили дитину до цієї дати, якій ще не виповнилось трьох років. Динаміка мінімального розміру призначеної допомоги на дитину до трьох років за період 2012–2016 рр. не змінилася і становила 130,0 грн. Отже, показник результативності за цим видом допомоги є нульовим. Щодо підвищення розміру допомоги при народженні дитини, на чому наголошують у Міністерстві соціальної політики України [10], то ця ситуація є дещо іншою. Так, з 1 липня 2014 р. розмір допомоги при народженні першої дитини збільшився на 10 320 грн. і досяг 41 280 грн. Крім того, ця сума не залежить

від кількості дітей у сім'ї. При народженні дитини родині виплачують 10 320 грн. Решту допомоги в розмірі 30 960 грн. родина отримує впродовж 36 місяців у сумі 860 грн. щомісячно. Проте виплати значно скоротилися при народженні другої і третьої дитини, адже розмір допомоги є однаковим. Отже, якщо раніше при народженні другої дитини родина отримувала 62 тис. грн., то зараз ця сума на 21 тис. грн. менше. Якщо при народженні третьої та наступної дитини розмір допомоги становив 124 тис. грн., то за чинних змін це на 83 тис. грн. менше. Ще одне нововведення у 2014 р., яке знижує показник результативності здійснених бюджетних витрат, стосується терміну виплати щомісячної допомоги при народженні дитини, який було продовжено з 2-х до 3-х років. Сума щомісячної виплати допомоги при народженні дитини становить 860,0 грн., водночас розмір прожиткового мінімуму для дітей до 6-ти років у 2014 р. становив 1 059 грн. Тобто на час встановлення розміру цієї допомоги прожитковий мінімум для дітей був більшим. У 2016 р. за прожиткового мінімуму в розмірі 1 355 грн. щомісячна допомога при народженні дитини не змінилася.

Слід відзначити, що у 2013 р. до введення змін у нарахування допомоги при народженні першої дитини щомісячна сума складала 810 грн., а третьої дитини – 1 485 грн., прив'язка розміру щомісячної виплати здійснювалась до розміру прожиткового мінімуму для дітей до 6-ти років. Саме тому показник якості використання бюджетних коштів у 2012 р. становив 112,24% (до розрахунку було взято середній показник щомісячної допомоги з урахуванням суми на першу, другу і третю дитину). У наступні 2014–2016 рр. цей показник поступово зменшувався, а у 2016 р. він становив 61,95% прожиткового мінімуму. В динаміці 2012–2016 років видатки бюджету на виплату допомоги при народженні дитини характеризуються спадаючими показниками результативності та якості.

Окрему групу допомог становлять видатки бюджету на дітей, над якими встановлено опіку та піклування. Середній розмір однієї призначеної допомоги в динаміці 2012–2016 рр. збільшився на 537,2 грн. (з 2 084,8 грн. до 2 622,0 грн.). Цей вид допомоги є найвищим серед усіх соціальних виплат.

Розмір допомоги розраховується як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів, пенсії, стипендії, державної допомоги за попередні 12 місяців. Під час розрахунку показників результативності та якості використання бюджетних коштів ми розраховували середній розмір однієї призначеної допомоги за рік з урахуванням підвищення прожиткового мінімуму та вікових категорій дітей (до 6-ти років і від 6-ти до 18-ти років).

Відповідно до того, що розмір цієї допомоги є найвищим, обсяги доплат, надбавок і компенсацій також є найбільшими, а у 2016 р. вони становили 328 грн. Співвідношення середнього розміру виплат допомоги на дітей, над якими встановлено опіку та піклування, і прожиткового мінімуму складає близько 200%. Частка осіб з доходами нижче прожиткового мінімуму серед відповідних реципієнтів цієї групи складає менше 1%.

Таким чином, показники результативності та якості видатків бюджету на виплату допомоги дітям, над якими встановлено опіку і піклування, є досить високими.

З 2016 р. суттєвих змін у розмірі соціальних виплат зазнали допомоги самотнім матерям. Так, якщо у 2012–2014 рр. цей вид допомоги збіль-

шився з 312,6 грн. до 437,1 грн., або на 124 грн., то у 2015 р. цей показник збільшився у два рази і становив 855,3 грн., а у 2016 р. – 1 450 грн. Зазначені зміни відбулися завдяки застосуванню 100% показника прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку під час розрахунку допомоги, а не 50% розміру, як це було до 2015 р. Проте запроваджене обов'язкове врахування доходів сім'ї під час визначення розміру допомоги. Так, якщо сума доходу сім'ї (матері і дитини) складала 2 910 грн. і більше, право на отримання соціальної виплати самотній матері втрачала. Відношення середнього розміру допомоги самотнім матерям до прожиткового мінімуму за цей період є неоднаковим. Якщо у 2012–2015 рр. він перебував на рівні 30–35%, то у 2016 р., тобто після запровадження змін до механізму нарахування виплати, він збільшився до 61,5%. Ефективність видатків бюджету на виплату цієї соціальної допомоги як за результативними, так і за якісними показниками є позитивною.

Державна соціальна допомога призначається малозабезпеченим сім'ям, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід, що не перевищує рівень забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення має такі показники: для працездатних осіб – 21%, для дітей – 75%, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100% відповідного прожиткового мінімуму [3].

Динаміка показників середнього розміру однієї призначеної допомоги у період 2012–2016 рр. вказує на позитивну тенденцію щодо їх зростання з 715,7 грн. до 963,4 грн., або на 247,3 грн. Середній розмір доплат і допомог також щорічно зростає як загалом для цієї групи осіб, так і в розрахунку за кожну дитину до 18 років і становить 375 грн. Таким чином, показники результативності соціальних виплат малозабезпеченим сім'ям є позитивними. Проте зазначена категорія громадян належить до групи осіб, які проживають за абсолютною межею бідності, що, згідно з результатами Центру соціологічних досліджень в Україні, асоціюється із прожитковим мінімумом для працездатної особи. Співвідношення середнього розміру соціальних виплат для малозабезпечених громадян у період, що досліджується, коливається в межах 68–69%, а тому покращення показника якості не спостерігається [10].

Згідно з оцінкою Міжнародної організації праці, діяльність якої спрямована на надання допомоги Уряду України та соціальним партнерам в ефективному розробленні та вжитті заходів для підтримання системи соціального забезпечення в несприятливих соціально-економічних та політичних умовах, в Україні спостерігається тенденція трансформації соціальних допомог універсального характеру в допомоги для малозабезпечених сімей з урахуванням їх матеріального становища [12].

Стратегічні напрями реформування системи соціального забезпечення в Україні на період 2014–2019 рр. оцінюються неоднозначно, адже соціально-економічні умови і пріоритети у цій сфері постійно змінюються. Так, за поступового збільшення кількості адресних допомог та їх фінансового забезпечення для малозабезпечених громадян у 2014 р. вже у наступному 2015 р. фінансовий пріоритет був наданий житловим субсидіям, які почали відігравати важливу роль у пом'якшенні впливу вільних ринкових цін на енергоносії.

У 2014–2015 рр. здійснено низку реформ, які стосуються програми доступу до певних товарів і послуг на пільгових умовах, спрямовані на допомогу особам з низьким рівнем доходів і особам окремих груп населення (нові спеціальні допомоги введені для учасників антитерористичної операції), а також запроваджено нову допомогу для внутрішньо переміщених осіб, які задовольняють критерії прийнятності щодо активів (не мають у володінні кошти на депозитному рахунку чи житлового приміщення) та вимогам щодо зайнятості для працездатних членів сімей [9, с. 38].

У 2014 р. кількість сімей, яким було надано матеріальну допомогу у сумі 6,2 млрд. грн., складала 560 тис., або 2,4 млн. громадян. У 2015 р. допомога становила 8,3 млрд. грн. а у 2016 р. виплати становили 9,5 млрд. грн. Однією з причин значного зростання цих видатків є збільшення кількості сімей, які звертаються і яким призначена допомога, що є наслідком зростання рівня бідності громадян. При цьому порівняно з 2014 р. у 2016 р. на 29% (із 576 тис. до 745 тис. громадян) збільшилася кількість працездатних одержувачів допомоги [5, с. 147].

Слід відзначити, що серед усіх реципієнтів, отримувачів соціальних виплат, які здійснюються в Україні саме визначення осіб, які фактично потребують допомоги від держави як малозабезпечені категорії громадян, є досить важким процесом, адже в цьому контексті мають місце тіньові схеми приховування власного доходу або доходу сім'ї. Відповідальність одержувачів соціальної допомоги за достовірність даних про доходи і майновий стан сім'ї для призначення допомоги (подаються заявником без підтверджуючих документів) є обмеженою і недієвою, адже зобов'язує до повернення лише суми безпідставно отриманих коштів, водночас передбачає повторне призначення допомоги через шість місяців. Зазначене створює сприятливі умови для можливих зловживань і неправомірного отримання допомоги.

Хоча у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [4] визначено, які категорії осіб є малозабезпеченими за рівнем їх доходів та володіння майном, проте, на нашу думку, доцільно було б створити єдину обліково-інформаційну систему обліку сімей, які є одержувачами державної соціальної допомоги.

В цьому контексті слушним є зауваження щодо запровадження відповідальності для роботодавців, які використовують працю найманих працівників без належного оформлення та внесення змін до обліково-інформаційної системи, а також запровадження адміністративної відповідальності осіб, які приховали доходи без дозволу повторного отримання матеріальної допомоги.

Водночас щодо розміру надання соціальної допомоги фактично нужденним категоріям громадян, то слід відзначити, що офіційно затверджений прожитковий мінімум, який є основою для визначення права на призначення допомоги, у грудні 2015 р. був майже вдвічі менший за фактичний (1,3 тис. грн. проти 2,5 тис. грн., визначених Міністерством соціальної політики України) [10]. Це свідчить про те, що справді малозабезпечених сімей в Україні більше, але значну частину з них права на отримання відповідної допомоги позбавлено.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що бюджетна політика у сфері соціального захисту населення, незважаючи на загалом позитивні результати, є неефективною, що виявляється перш за все в непропорційному ефекті від здійснених витрат, а також відсутності будь-якого ефекту за цілою низкою індикативних показників. Це підтверджує існування «парадоксу ефективності бюджетної політики в соціальній сфері», визначеного Н.В. Овчаровою як ситуації, яка характеризується відсутністю статистично значимого зв'язку між обсягами бюджетного фінансування соціального захисту та отриманим соціально-економічним ефектом [6, с. 203].

Таким чином, постійне зростання видатків бюджету на фінансування соціального захисту населення в Україні не супроводжується підвищенням результативності та якості надання соціальних допомог. Вирішення цієї ситуації бачиться у реформатуванні напрямів бюджетного фінансування у сфері соціального захисту; визначенні пріоритетів у здійсненні соціальних виплат за рахунок бюджетних коштів тощо.

У подальших наукових дослідженнях нами буде проведено моніторинг ефективності використання бюджетних коштів на надання соціальних послуг та соціальних пільг населенню як окремі види соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Гончарова С., Семенченко А. Причини і тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 14. Ч. 1. С. 124–127.
2. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави. Світ фінансів. 2013. Вип. 2. С. 69–80.
3. Державні соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям / Міністерство соціальної політики України. URL: <http://msp.gov.ua>.
4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III. URL: <http://rada.gov.ua>.
5. Звіт Рахункової палати України за 2016 р. URL: <http://ac-rada.gov.ua>.
6. Овчарова Н. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері. Бізнес-Інформ. 2014. № 6. С. 202–206.
7. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Соціальний захист та соціальне забезпечення»: Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики України від 27 вересня 2010 р. № 1097/290. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0949-10>.
8. Про затвердження Типового переліку бюджетних програм та результативних показників їх виконання для місцевих бюджетів у галузі «Соціальний захист сім'ї та дітей» за видатками, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів: Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики України від 24 жовтня 2012 р. № 1116/673. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1835-12>.
9. Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після: у напрямі ефективних мінімальних рівнів соціального захисту / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт: МОП, 2016. 67 с.
10. Соціальний звіт за 2016 р. / Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>.
11. Соціальні індикатори рівня життя населення в Україні. 2016 р. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Кириленко О., Білоус І., Кравчук Н. та ін. Фінансові важелі подолання бідності: монографія / за ред. О. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 430 с.

Огинская А. Ю.

Тернопольский национальный экономический университет

МОНИТОРИНГ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА НА СОЦИАЛЬНУЮ ЗАЩИТУ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье предложен комплексный научно-методический подход к оценке показателей эффективности расходов бюджета на социальную защиту и социальное обеспечение населения. Проведен мониторинг эффективности бюджетного финансирования социальной помощи в виде социальных выплат путем определения показателей результативности и качества. Осуществлена оценка влияния расходов бюджета на социальную защиту населения, рост благосостояния граждан в условиях ограниченной финансовой возможности государства. Определены недостатки действующей практики, намечены направления их устранения.

Ключевые слова: социальная политика, расходы бюджета, социальная защита, эффективность расходов, показатели эффективности.

Oginska A. Yu.

Ternopol National Economic University

MONITORING THE EFFECTIVENESS OF BUDGET EXPENDITURE ON SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

Summary

A comprehensive scientific and methodological approach to assessing the effectiveness of budget expenditures on social protection and social security of the population is proposed in the article. Monitoring of the effectiveness of budget financing of social assistance in the form of social benefits through the definition of indicators of effectiveness and quality. An estimation of the influence of budget expenditures on social protection of the population on the growth of welfare of citizens in the conditions of the limited financial capacity of the state. The shortcomings of the current practice are identified and directions of their elimination are outlined.

Key words: social policy, budget expenditures, social protection, efficiency of expenditures, indicators of efficiency.

УДК 336.77.067.31:336.025

Писарчук О. В.

Марачевська А. В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІПОТЕЧНОГО ЖИТЛОВОГО КРЕДИТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Досліджено особливості функціонування механізму іпотечного житлового кредитування молоді в Україні. Визначено три головні складники такого механізму: державний, банківський і комерційний. Надані пропозиції щодо удосконалення функціонування механізму іпотечного житлового кредитування в Україні.

Ключові слова: механізм іпотечного житлового кредитування, інвестиційно-будівельний консорціум, рейтинг позичальника.

Постановка проблеми. Іпотечне кредитування покликане вирішити низку фінансових та економічних проблем суспільства, в тому числі і за рахунок ефективного використання грошових коштів та їх спрямування на цільове використання в межах житлових програм. Іпотечне житлове кредитування в Україні є тим сегментом фінансового ринку, який має багато невирішених питань: державні програми діють лише на папері, банківське кредитування не функціонує або не пропонує вигідні кредитні умови, а населення не має власних коштів для придбання житла. Такий комплекс невирішених проблем відкриває велике коло завдань для науковців, які необхідно вирішувати в найближчому майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами іпотечного кредитування займається велике коло вітчизняних учених, серед яких необхідно виділити таких авторів, як Н. Внукова, О. Євтух, В. Коваленко, Л. Кузнецова, Г. Лацик та інші. Але тих, хто займається саме проблемами

житлового кредитування, не так і багато. Серед таких учених необхідно відзначити В. Базилевич, М. Зверякова, В. Корнеєва, Н. Шульгу й ін.

Інша ситуація спостерігається в зарубіжних дослідженнях, де автори особливу увагу приділяють саме житловій іпотеці. Це такі автори, як У. Баффет, Д. О'Брайєн, Р. Брейлі, К. Гарриджа, А. Гент, Л. Гох, Дж. Кемпбелл, Дж. Кокко, С. Коррадин, В. Кудрявцев, С. Майєрс, Дж. Маршалл, Р. Мюррей, Р. Нортон, А. Фельдман, У. Шарп та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість зарубіжних авторів розглядають іпотеку як комплексне поняття. Вона являє собою певну систему чи механізм, за рахунок функціонування чого відбувається розвиток іпотечного ринку. Вітчизняні вчені розглядають це поняття як відокремлену категорію, не використовуючи системний підхід дослідження. Не всі автори розглядають житлову іпотеку як окрему підсистему загальної іпотеки, хоча вона має свої окремі специфічні ознаки, функції тощо.